

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

Інститут історії України

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

JAN ŁOŚ. POCZĄTKI PIŚMIENNICTWA POLSKIEGO (PRZEGLĄD ZABYTKÓW JĘZYKOWYCH).

Wydanie drugie, poprawione. Lwów — Warszawa — Kraków
(wyd. zakładu nar. im. Ossolińskich), 1922, XVI i 544 c.

Перше видання цього підручника вийшло перед самою війною, і тому, здається, не було принотоване в наших наукових виданнях. Робимо се тепер, з огляду, що се видання являється дійсно конче потрібною книгою для кожного, що студіює історію українського письменства переходової доби.

Автор — професор Краківського університету, відомий польський лінгвіст — задумав дати розширений і доповнений огляд найдавніших пам'яток польської мови против того, що в 1887 р. випустив вроцлавський полоніст проф. Нерінг*. То була перша наукова проба того роду після ріжних ненаукових видань (як Мальковського “Przeгляд najdawniejszych pomników języka polskiego”, Warszawa, 1872*, й ін.); вона не стратила наукової ваги і досі, але матеріал протягом пізніших десятиліть виріс і збагатився настільки, що нове доповнене видання ставало доконче потрібним. Та Нерінг помер 1909 р., не давши нової перерібки своєї збірки, тому за се діло взявся проф. Лось. Притримуючись Нерінгової схеми, він дав новий перегляд матеріалу, доповнив його результатами нових відкриті і студій — і розширив хронологічні рамці огляду: замість 1500 р., що на нім спинився Нерінг, проф. Лось узяв межею р. 1543 — “народини великої польської літератури” (рік перших виступів Рея, Фріча й Оріховського).

Друге видання його праці, опубліковане по війні, ріжниться від першого тим, що автор доповнив свій огляд новим матеріалом, що з'явився по р. 1914, покоротив місцями свої характеристики і відкинув вибірку текстів, поданих в додатках. Праця, таким чином, тепер складається з чотирьох частей: 1) слова і фрази польські в латинських текстах, 2) граматика, риторика, словники, 3) прозаїчні тексти (релігійні, моралістичні, історичні, політичні, природничо-математичні), 4) тексти віршовані. Але в будучім, третім, виданні автор задумує всяку систематику закинути і притримуватися тільки хронологічного порядку — щоб пластичніш виступив образ формування літературної мови і змін в ортографії, граматиці і стилістиці, і разом зменшити бібліографічні подробиці та надати викладові загальнішого характеру.

Бажаючи авторові якнайскоріше випустити се третє видання, позволю собі висловити побажання, щоб бібліографічні вказівки в нім не були зменшені, бо в таким підручнику вони надзвичайно цінні. Щонайбільше, автор міг би їх винести під текст або вмістити після тексту. По-друге, було б у новім виданні бажано бачити більше місця для язикових і літературних порівнянь сих старих польських текстів з аналогічними текстами інших літератур: чеського, східнослов'янського, полудневослов'янського і германороманського походження. Тепер сі вказівки дуже загальні, а спеціально в

відносинах до церковнослов'янських текстів особливо бідні. З певних причин (в котрі не буду заглиблюватися, але думаю, що вони в значній мірі втратили вже свою гостроту) в польській науковій літературі досі мало і нерado займалися паралелями польськими і східнослов'янськими, особливо коли се не запозичення з польського, а навпаки — спільне візантійсько-слов'янське добро, взяте від посередників полудневослов'янських або східнослов'янських. Тим часом не тільки дослідники старого східнослов'янського письменництва заінтересовані в виясненні таких фактів, але річ очевидна — воно потрібне і для пізнання літературної еволюції. Скажимо, “Богородиця”. Тільки за поміччю церковнослов'янського матеріалу стала зрозумілою ся найцінніша пам'ятка середньовічної польщини, і докладне вияснення повстання і розвою сеї пам'ятки можливе тільки через порівняння з релігійною творчістю західно- і східнослов'янською.

Скороспішні висновки деяких українців, що з наявності церковнослов'янських елементів виводили східнослов'янське походження сеї пам'ятки (теорія Щурата), не повинні хвилювати польських дослідників, ні знеохочувати до дослідів в сім напрямі. Стара слов'янська творчість повинна студіюватися спільними силами і в тіснім контакті дослідників західно-, східно- і полудневослов'янських. Тільки таким організованим співробітництвом можна досягнути роз'яснення багатьох з тих питань, котрі довелось порушити і проф. Лосеві і котрі займають всіх нас: легендарна і повістєва література XIV–XVI в., агіографи, розвій церковної і релігійної пісні. Сміємо висловити побажання, щоб у новім виданні шановної праці автора ці церковнослов'янські й східнослов'янські стичності знайшли більш уваги.

с. 271 ...першим томом праці Нідерле “*Život Slovanů*” ... — йдеться про серію “*Život starých Slovanů*”, що була другою частиною багатотомного видання “*Slovanské starožitnosti*”, яке Л.Нідерле видавав з 1902 р. Див.: *Niederle L. Slovanské starožitnosti: Oddíl kulturní. Život starých Slovanů: 1 Od.* — V Praze: Nakladem Bursika & Kohouta, 1911.

с. 271—272 ...працею Гальковського “*Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси*” (2 т., 1913—1916 р.) — див.: *Гальковский Н.М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси: В 2 т.* — Т. 1. — Харьков: Епархиальная типография, 1916. — IV, 376 с.; Т. 2: *Древнерусские слова и поучения, направленные против остатков язычества в народе.* — М.: Печатня А.И.Снегиревой, 1913. — II, 4, 308 с.

Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый. Ленинград, 1926, II + 157 + 3 с., 4°

Перша публікація: Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленні. — К., 1926. — Вип. 3. — С. 196—198. Підпис у кінці рецензії: *Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з численними правками чорнилом зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 15210. — 4 арк.). На арк. 1 написи вгорі олівцем: “IX. К.Груш.”, “VII”, “К.Груш.”. На арк. 4 на звороті напис олівцем “Первісне Громадянство”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 274 ...**Ф.К.** — тут і далі М.Грушевський вживає ці ініціали на означення Федора Кіндратовича Вовка.

...в виданні “*Украинский народ в прошлом и настоящем*” (т. II, с. 455) — йдеться про роботу: *Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем: В 2 т.* — Т. 2. — Петроград: Типография товарищества “Общественная польза”, 1916. — С. 455—647.

Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe. (“The Slavonic Review”, 1926, № 14, с. 242—253)

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 1—2. — С. 196—197. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинописна копія з авторськими правками чорним чорнилом та олівцем зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17181. — 3 арк.). На арк. 1 позначка вгорі ліворуч чорнилом “Укр. 681”. На арк. 3 на звороті олівцем напис “Україна № 1—2” та підрахунки в стовпчик (160 + 16/176 + 8/184). Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego (przegląd zabytków językowych). Wydanie drugie, poprawione. Lwów — Warszawa — Kraków (wyd. zakładu nar. im. Ossolińskich), 1922, XVI i 544 с.

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 1—2. — С. 198—200. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з авторськими правками фіолетовим чорнилом та редакційними позначками олівцем зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17202. — 3 арк.). На арк. 1 вгорі ліворуч позначки фіолетовим чорнилом “У” та “786”, на арк. 3 на звороті олівцем написи: “Запис”, “Укр”, “Грушевський”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 279 ...в 1887 р. випустив вроцлавський полоніст проф. Нерінг — йдеться про роботу: *Nehring W. Altpolnische Sprachdenkmäler: systematische Übersicht, Würdigung und Texte; ein Beitrag zur slavischen Philologie.* — Berlin : Weidmannsche Buchhandlung, 1886. — 324 s.

...Мальковського “Przegląd najdawniejszych pomników języka polskiego”, Warszawa, 1872... — див.: *Matkowski K. Przegląd najdawniejszych pomników języka polskiego.* — Warszawa: Drukiem Józefa Ungra, 1872. — 191 s.

Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves? (“Le Monde Slave”, Revue mensuelle, 1926, décembre, с. 411–431)

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 3. — С. 172–174. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинописна копія без правок (арк. 1–4) та машинопис з авторськими правками фіолетовим чорнилом (арк. 5–8) зберігаються в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17201. — 4 + 4 арк.). На арк. 1 та арк. 5 вгорі ліворуч позначки фіолетовим чорнилом “Укр. 856”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Одразу за цією рецензією М.Грушевський підготував більшу студію (написана 1 травня 1927 р., але опублікована лише у 1930 р.), де також аналізував дану статтю В.Ледніцького. Див.: *Грушевський М. Історія слов'янських літератур — фікція чи необхідний науковий постулат? // Sveslavenski zbornik: spomenica o tisućugodišnjici Hrvatskoga kraljestva.* — Zagreb: Zajednica Slavenskih Društava, 1930. — S. 90–97. Передруковано: *Грушевський М. Твори: У 50 т. — Львів, 2015. — Т. 10. — Кн. 1. — С. 238–243.*

с. 281 profession de foi — з фр.: символ віри.

juxtaposition — з фр.: зіставлення.

commune patrimoine — з фр.: спільна спадщина.

P.P.Panaitescu. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogiła archevêque de Kiev dans le principautés roumaines. Extrait des “Mélanges de l'École Roumaine en France” (V. 1926), Paris, 1926, 98 с.

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 4. — С. 191–192. Підпис у кінці рецензії: *Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Автограф із правками фіолетовим чорнилом зберігається в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17218. — 3 арк.). На арк. 1 вгорі позначка чорнилом “Укр. 869”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Машинопис з авторськими правками чорним чорнилом та виконана на іншій друкарській машинці машинописна копія з редакційними правками олівцем зберігаються в ІР НБУВ (Ф. Х. — Од. зб. 17219. — 3 + 3 арк., пагінація

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l'antiquité slave. Tome I: l'Histoire.....	186	450
Акад. Вс.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l'Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrký. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckij...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)